СТАРА МАДЯРКА

Скільки їй літ було, сього ніхто не знав, а що найчудніше — і вона сама не знала. Так само, як вона справді називалася, ніхто також не знав і не допитувався; вже друге покоління містечка Б. кликало її все "старою Мадяркою", тому що прийшла з Пешту; вона тому не противилася і так Мадяркою осталася по нинішній день.

Я сам пам'ятаю її вже з двадцять п'ять літ і все майже зовсім таку саму, як нині: маленька, трохи згорблена фігура, одягнена вліті в легку перкалеву, звичайно ясну, чистісіньку одеж"у, а взимі в юбку і велику тяжку хустку, лице зовсім поморщене, очі веселі, сірі, уста беззубі, запалі, ніс нагнувся до бороди, а борода до носа, хід дрібний і скорий, а в руках невідступна тростинова палиця з мосяжною головкою, яку їй давно колись подарував один пан, в якого ходила коло дітей. Сею палицею вона підпиралася.

— Кілько вам літ, Мадярко? — бувало, питаємо стару дома, частуючи її кавою, за яку вона була би відступила і найбільші ласощі.

— Кілько літ, питаєте? — повторяє стара, моргаючи своїми сірими очима.— Або ви мене хочете заміж віддати?

— А хочемо, за старого Дворського,— відповідає хто-небудь із нас, жартуючи.

— За Дворського? — ніби обурюється стара.— Адже йому вже сто літ без двох! Не хочу такого!

— Якого ж би вам дібрати? Адже ви самі вже маєте за сто літ.

— Коли мене ще хочете заміж віддати,— відповідає стара ніби поважно,— то найдіть мені молодого! — І при тих словах вона, сидячи на

кріслі, бере фартушок із двох боків руками і, наслідуючи рухи при танцю, співає:

Ой дай же мя, моя мамко, За красного хлопця, Щоби-м собі процвітала, Як рожа з городця. Я такого мужа хочу, Щоби мене слухав, Чужих жінок не любив, Табаки не нюхав!

— Я Дворського не хочу! Та він як вигляне у вікно, то три дні собаки брешуть! — кінчить стара пісню рішучими словами, так як би її справді думав хто віддавати за Дворського.

— А таки кілько ви літ маєте? — допоминаємося ми в неї.

— Не знаю, дітоньки, не скажу вам. Іще як мій покійний чоловік за Кошута служив поліцаєм у Пешті, то я вже була молодиця в літах: а за таліян-ської війни, .коли мій чоловік сюди перенісся і помер, то, пам'ятаю, я вже посивіла з гризоти. Кілько то буде літ тому,— не знаю.— Ті слова вона каже тихим, прибитим голосом, але по хвилі немов із гордістю додає: — Ви хочете мене заміж віддати, а я собі гроші на свій погріб зложила в "шпаркасі", тридцять ринських зложила, аби мене красно поховали.

— Але ж ті гроші вже з двайцять літ лежать у шпаркасі: то вже буде їх із шістдесят!..

— Най буде! — каже Мадярка.— Я їх не рушу! Дітей не маю, поховати не буде кому, а я не хочу, аби мене ховали як пастернак.

— Кажете: своїх дітей не маєте, але ж ви панських дітей виховали з півкопи; то най би вони вже про вас пам'ятали.

— І пам'ятають,— відповідає стара з вдоволенням,— аби ви знали, що пам'ятають. Все коли прийду до котрої своєї дитини, то мені зараз кави дасть та пару крейцарів у руку всуне; інакше я не вижила би зі

своєї мізерної пенсії по небіжчику. Але аби вони мені ще й похорон справляли, на то не згоджуся. Подарунки я сама відроблю, а за мій похорон хто їм зверне?

І говорила стара Мадярка з чверть століття про свій похорон так спокійно, як про своє весілля,— а проте "пан біг не кликав" її ще до себе, і все можна було її застати при дітях, як не в одного пана, то в другого.

Незвичайно добре держалася стара, вміла безліч казок, знала коло дітей ходити і бавити їх, любила їх як свої — і тому всюди радо бачили її. В панських домах при дітях провела вона з тридцять літ і дожила того, що справді багато своїх паничів бачила на становищах, а панночок жінками. До тих панств, що осталися в місті Б., вона мала все вступ вільний і заходила досить часто, тішилася їх радісними випадками і смутилася смутними,— і від тих панств вона все діставала якісь маленькі запомоги, які вистачали на її ще менші видатки.

Притім мала вона й свою власну невеличку хату на передмістю. Та хата взимі стояла звичайно порожня, бо стара Мадярка воліла на зиму приміститися у чужій, теплішій хаті, але вліті заходила вона частіше до неї, а то й мешкала в ній, коли припадково ніхто її не потребував. Аж під глибоку старість, коли вже її часом пам'ять покидала або при дітях засипляла та не могла доглянути за пустотливими дітьми, вона стало поселилася у своїй убогій хаті, звідки щодня вибиралася в місто, вступала до знайомих, відвідувала "свої діти" і під вечір вертала до себе.

І було б її життя так без чутки й пройшло, якби не те, що на старість зробилася славною, щонайменше на ціле містечко Б. На цілий місяць дала довгоязиким жінкам предмет до цікавих поговірок і сміху.

У секретаря уряду громадського виховала вона собі "доньку" — панну Стасю. Від колиски пильнувала її аж до того часу, коли Стася почала ходити до школи. А й пізніше мала нагоду опікуватися нею, бо

кількома наворотами перебувала в домі секретаря то по рокові, то по два, відповідно до того, як родина секретаря більшала або через смерть дітей меншала.

Стася була пестійкою Мадярки; не раз стара із своїх власних заощаджених грошей купувала їй забавки і цукерки і в мами її енергічно допоминалася про всякі вигоди для дитини. Навчила її безліч казок і співанок, брала в оборону перед гнівом батька, одним словом, так любила ту дитину, як свою рідну.

Коли Стася стала вже зрілою панною, красавицею на цілу околицю містечка Б., стара Мадярка перша почала думати, за кого би її віддати. їй самій дуже сподобався ад'юнкт податковий, пан Вронський, що бував не раз у секретаря в гостях, і вона стала його пильно слідити, щоби пізнати його характер. За дозволом слуги Вронського, коли той був в уряді, ніби ненароком оглянула його мешкання, а в мешканні всі кути і була зовсім вдоволена з порядку, який застала в кімнаті. Від знайомих жидів-лихварів, знов ніби ненароком, вивідалася, чи він не робить довгів. У корінний склеп заглядала зо два місяці', чи не заходить на пиво, і знов подалеки випитувалася знайомих, чи не бачили коли Вронського п'яним. Дізналася, що на пиво мало коли приходить. Від прачки ад'юнкта вивідалася, кільки білля має і яке — і тут дістала вдоволяючу відповідь. З тих дослідів зложила собі Мадярка пересвідчення, що ад'юнкт Вронський добрий господар.

Відтак, коли він часом прийшов у гості до секретаря, стара Мадярка, непрошена, доконче старалася помагати господині послугувати при столі і особливо догоджувати ад'юнктові. Йому радила сей кусник печені взяти, а не інший, пити власне нині пиво, бо дуже добре; а на припадковий біль голови у Вронського зараз ладила лимонаду. При тім усім старушка придивлялася йому незвичайно пильно, числила, кілько склянок пива п'є, питала, чи має приготовити столик До карт (Вронський зовсім не мав охоти до такої "нудної",— як казав,— забави) — одним словом, ста-рала пізнати всі його прикмети.

Півроку так слідила за ним і аж коли набрала пересвідчення, що він гідний її Стасі, вишукала відповідну хвилю і зовсім несподівано для панни спитала:

— Як вам подобається пан Вронський?

Панна Стася зробила збиточну міну і у відповідь спитала Мадярку:

— А вам, бабусю, як?

— А що мені до нього? Я стара, то вже й не розуміюся на таких молодих. Для того я вас питаюся.

— Нащо ж вам се знати?

— Гм... нащо? Так собі...

— Так собі? Ей, бабусю, ви з чимось ховаєтеся! Ану скажіть!

— Знаєте що, панно Стасю? Пан Вронський дуже мені сподобався,— отеє я хотіла вам повісти. Скажу вам так у чотири очі: то партія саме для вас.

— Але ж пан Вронський каже, що не буде ніколи женитися,— замітила Стася, мовби з докором для пана ад'юнкта.

— І ви тому вірите?

— Та як не вірити? Адже якби хотів женитися, то міг би вже кілька літ бути жонатим. А потім він, здається, кохався в якійсь панні нещасливо то й донині не може її забути.

— І ви тому вірите? — повторяла старушка своє.— Але правда, що він вам подобався?

— Кому ж би не мав подобатися? Поважний чоловік, може, аж занадто поважний. Навіть коли жартує, то якось так холодно!

— Ей, панно Стасю, ви його замало знаєте! Ану сідайте, я вам щось маю сказати.

Старушка присіла собі коло панни і розповіла їй все-все, що за Вронського знала, почавши від мешкання — аж до пива. Притім порадила бути більше прихильною для Вронського, осмілити його, а ще й добре йому придивитися та порівняти з іншими кавалерами. Адже він, можна сказати, найкращий кавалер на ціле місто. Нехай лиш придивиться йому, який він поставний, здоровий, рум'яний, очі має сині, уста хоч цілуй... А носиться все так красно!

Панна Стася усміхалася при тім оповіданню і казала кілька разів, що він її зовсім не обходить; але при найближчій гостині Вронського у секретаря незвичайно пильно приглядалася йому цілий вечір. Стара Мадярка, послугуючи при столі, добре се покмітила і, зачувши розмову про м'яс-ниці, і собі, мов від нехочу, докинула слово — а се їй в більше міщанськім домі секретаря завсіди було вільно:

— Ото я тішила би ся, якби пан Вронський сих м'ясниць справив весілля! Яка я стара, а ще погуляла би собі бодай на подвір'ї.

Вронський і ціла родина засміялися.

— Коли ж мене жодна панна не хоче,— замітив Вронський.

— Чому не хоче? І но спробуйте! — відповіла стара і кинула оком на Стасю, яка не знати пощо стала м'яти серветку.

Отак почала стара Мадярка осмілювати молодята та наводити їх на думку, що були би собі добра пара. Ба і з Врон-ським найшла вона відповідну хвилю побалакати, а що більше, видобула з нього, що Стася йому подобається, і зараз се дала знати панні.

Помалу-помалу дійшло до того, що несміливий пан ад'юнкт почав через стару Мадярку передавати листи до Стасі, а Стася до нього. Обоє полюбилися, як того треба, хоч про око людське все ще удавали байдужих.

Тим часом, заки ще надійшли м'ясниці, помер батько Вронського, і думку про весілля мусив син відложити на цілий рік. По батьку дістався йому невеликий домик із городом у місті на Мазурах — і він по докладнім обчисленню, навіть із оглядом на будучу женитьбу, побачив, що незвичайно добре було би перенестися в тій самій ранзі до свого родинного міста. Той план він перевів до кількох місяців і перенісся до власного дому, який став уряджувати на власне житло для себе і жінки. Мав слово панни Стасі, що буде на нього чекати, і мав намір небавом цілком формально просити секретаря о руку доньки.

Тим часом до міста Б. прийшов новий комісар староства, молодий ще вдовець і батько одної дитини. Чоловік був гладкий і маючий (про його маєток мала інтелігенція міста Б. дуже докладні вісті), отже, не диво, що для не одної невибагливої панни був дуже добрим женихом. А вже практичні матері і батьки, що мали доньки, а не мали для них посагів, незвичайно радо бачили пана комісара Вендера у себе.

Бендер, як світовий чоловік, поскладав усім визначним людям міста Б. візити і, розглянувшись у місті, вибрав собі доми, в яких почав частіше бувати. Пан секретар, батько Стасі, був такий щасливий, що Бендер найліпше вподобав собі його родину і відвідував його дуже часто. І не треба було довго ждати, аби пішов поговір, який показувався щораз більше оправданим, що Бендер думає брати Стасю за жінку. Казали: Бендер сам багатий, отже, посагу тепер не шукає, лише жінки; а в секретаря дітей аж шестеро, довгів по уха, отже, то для нього правдиве

щастя дістати такого зятя. Пішла навіть чутка, ширена вірителями секретаря, що Бендер обіцяв заплатити деякі довги за свого будучого тестя. Всі завидували секретареві такого щастя. Чутки ті мали справді дійсну підставу, бо геть стало всім відомо, що Бендер освідчився панні Стасі і родичам її — і його прийняли.

Коли про те перевідала стара Мадярка, сама не знала, що про те все думати. Комісар не подобався їй, але й вона чула, що в нього велике мешкання, уряджене зовсім по-пан-ськи (цілу каменичку над ставом наймив собі), що він великий багач, при тім чоловік не старий і не поганий, паннам іще надскакує як кавалер, і всім подобається. Старалася розвідати про нього дещо ближче, і не могла, бо прийшов із далеких сторін; чула лише, що з першою жінкою мав дуже зле обходитися.

— Що ж ви, панно Стасю, задумуєте робити? — спитала вона дівчину на самоті.

— Піду за Вендера,— відповіла Стася досить невесело.

— А Вронського вже забули?

— Не забула, але тато і мама дораджують мені більше комісара.

— А ви що на то? — питала старушка з легким докором.

— Якби моя воля, я не йшла би за нього, хоч я не можу йому нічого закинути. Але — самі знаєте — у нас дома біда, довги. Батько думає, що Бендер поможе йому видобутися троха з довгів. Вронський того не міг би.

А Мадярка того слухала, мовчала хвилинку, а далі припала до панни:

— Паннунцю моя солоденька! — каже.— Не йдіть ви за того Вендера! Він першу жінку замучив! Його очі мені не подобаються...

Стася усміхнулася і відповіла:

— То неправда; я ліпше знаю. З заздрості такі чутки про нього пустили.

— Що ж на то Вронський скаже? — допитувалася Мадярка.— Так не годиться, панно Стасю; за то вас не можу похвалити...

Стася мовчала довгу хвилю, поки вкінці тихо відповіла:

— Мушу! розумієте: мушу! Впрочім, Вронський ще й досі не просив родичів о мою руку.

Мадярка похитала сумно головою і вже більше не допитувалася її. Потішалася тим, що чей за Вендером буде Стася також добре жити; буде справді пані на ціле місто. Але в душі чула таки жаль до цілої родини секретаря і, щоб не дивитися на приготовления до весілля, вимовилася ослабленням та перенеслася до своєї хати.

Під час шлюбу Стасі з Вендером Мадярка стояла, святочно одягнена, близько престола і плакала; люди думали, що то сльози радості... По шлюбі, хотя й жінка секретаря просила її прийти на весілля, Мадярка пішла просто до своєї хати і у секретаря не показувалася зо дві неділі.

Коли по якімсь часі освоїлася з сим випадком, зараз пішла відвідати свою "доню". Вибрала час, коли комісар був в уряді, і прийшла до Стасі.

— Як же вам, панно Стасю, поводиться? — спитала її, забувши, що Стася вже жінка.

Пані комісарова усміхнулася.

— Добре! — каже.

— Ну, то дякувати богу! — зітхнула стара.— А можна би мені оглянути ваше господарство? — спитала ще, щоб не сказати виразно, що лише по се й прийшла.

— Чому ж би ні? —відповіла комісарова.— Ходіть огляньте!

Мадярка оглянула всі пишні кімнати Стасі, придивилася всім меблям і урядженню кухні, кинула оком на Венде-рового сина, що їй цілком не подобався — якийсь такий никлий був, примховатий і зовсім негарний,— і на молоду гарну покоївку, яка чудувалася, звідки та стара баба має таку ласку в її пані,— а вкінці ще раз спиталася в пані комісарової:

— Отже, вам добре, Стасю?

Стася виглядала зовсім вдоволена і на знак свого добро-биту обдарувала Мадярку цілою п'яткою, як казала: маленьким подарунком за її великі заходи.

— Пан Бендер не буде чей на мене гніватися, коли я вас часом відвідаю? — спитала ще Мадярка на відході.

— Не бійтеся, можете прийти,— відповіла Вендерова.

Наочні обзорини гаразду Стасі успокоїли значно старуш-ку. Того дня, бувши в церкві, вона у своїх молитвах кілька разів згадувала Стасю та просила бога о щастя для неї. Що в її молитви ні з того ні з сього вмішався і Вронський, того вона і не запримітила; пожалувала його, згадала, що таки воліла би його бачити мужем Стасі, а не Вендера, а вкінці помолилася і за його добре поводження.

Кілька місяців не доводилося Мадярці чути нічого злого з дому Вендера. Одно лиш замітила, що від якогось часу він досить часто заходив на пиво до реставрації і там із товаришами просиджував не раз до пізньої ночі. І в карти грав також, не високо, вправді, але грав. Се вже не подобалося Мадярці, хоч вона не відважилася сказати Стасі про се свою думку.

Нараз — як то в малім місті люди дізнаються навіть, що хто у себе варив,— дізналася Мадярка дуже немилу річ про Вендерів. Відійшла від них та гарна покоївка, а про причину її відходу люди оповідали собі дещо не без усміху і злоби. Дуже то вразило Мадярку, і вона, скоро се перевідала, зараз пішла відвідати Стасю. Застала її смутну, непривітну і не могла від неї самої нічого дізнатися...

Якось ту пригоду люди помалу забули і перестали собі острити зуби на її Стасі та на Вендері. Другої покоївки вже Бендери не брали, бо небавом мусили прийняти няньку до доньки Стасі. Мадярка не втерпіла, щоб не побачити дитини, яку бог дав її дорогій пестійці. Гарна була донечка, зовсім у маму вдалася.

Скоро тілько мати виздоровіла, Мадярка зараз зголосилася в неї. Так і так, каже, вона знає, що вже стара і нею хіба комини затикати, а не між люди її брати, але якби так Стася не гнівалася, то вона дуже радо прийшла би їй помагати, в чім тілько може. Все то господарство немале, двоє діточок у хаті, нянька завелика пані, аби хотіла пильнувати порядку, кухарці то вже таки зовсім не можна вірити, а Стася сама заделікатна, щоби могла за всім доглянути. Ніякої заплати Мадярка за се не хоче; горнятко кави і який куток до спання — їй більше не треба. Чи згода?

Пані комісарова згодилася на то дуже радо, тілько не знала, що скаже на се її чоловік. Спитала зараз при обіді чоловіка, той пристав — і Мадярка поселилася у Вендерів. В той час вона немов відмолодніла, немов сили прибуло їй вдвоє, так узялася до роботи. До кількох днів обігналася докладно з усім господарством і немов переняла на себе

службу свого покійного чоловіка-поліцая, так дивилася на пальці і няньці, і кухарці, і всій прислузі, яка коли мала з Бендерами діло. Стала виручу вати пані комісарову так, що тій ледви яка легка робота й оставалася; в кімнатах було чистісінько, як у дзеркалі, а різні баняки, ринки і сковороди в кухні блистіли так, як би були нові. Нянька і кухарка аж чудувалися, де в тої старої береться стільки сили. Така вже стара, як той гриб зісохлий, а вириває їм роботу з рук, бо їй се і те не подобається; коли ж прийде вечір, то ще дітям і пісні співає або так весело приповідає, що тілько за боки берися, а вночі мов сама не спить,— аж із кухні зачує плач дитини і йде будити няньку, що спить мов забита і не почула би навіть гуку гармати, а не то плач малої дитини.

Обоє Бендери були дуже вдоволені із старої, але вона була рада лише Стасі, а Вендерові не дуже. Не лиш за прислугою слідила вона, але й за своїм паном; незамітно, вправ-ді, але уважно. І чим більше пізнавала його, тим більше не подобався він їй. Додому приходив Бендер хіба на обід правильно, на вечерю від якогось часу являвся дуже рідко. Цілі вечори проводив у домі Маєрової, вдови по уряднику, що мала дві гарні доньки. Мадярка небавом дізналася, що старшу з тих панні в, Гелєнку, Бендер полюбив, а що гірше — і вона в нім задурилася. Що так було, а не інакше, зміркувала і по пані комісаровій, котра — як давніше була весела і здорова, так тепер зробилася мовчалива і змарніла.

— Не чували ви, бабусю, що Вронський поробляє? — спитала раз вечором Стася Мадярку зовсім для неї несподівано.

— Ні, не чувала. Або що?

— Та ніщо! Отак прийшло мені на думку.

"Знаю я вже, чому тобі Вронський прийшов на думку",— подумала собі Мадярка, але нічого не сказала. Хвилинку обі мовчали.

— Може би, ви, бабусю, пішли до Маєрової,— почала Стася знову,— і попросили мого чоловіка, щоби прийшов додому. Він там певно буде.

— Добре, я піду! — відповіла старушка прибитим голосом.

І пішла. Ще з сіней дому Маєрової почула голосні сміхи в кімнаті. Переказала комісарові через наймичку, щоби вертав додому. Комісар вийшов без капелюха в сіни.

— Що там таке сталося? — питається Мадярки.

— Та нічого такого. Пані просять.

— Ну-ну, я прийду! — Пішов і замкнув за собою двері.

Але минула година одна і друга, він не приходив. Стася розплакалася, як дитина.

Вже північ була, як Бендер вернув до хати. Мадярка пильнувала молодшої дитини, що чогось нездужала; інші слуги спали.

— Чому ж ти не спиш, тілько на ліжку куняєш? — зачула Мадярка Вендерів голос у сусідній кімнаті. Очевидно, Бендер говорив до жінки.

— Не можу,— відповіла Стася тихо.

— Пощо ти посилала по мене? — питає він дальше роздражненим голосом.

— Хотіла, аби ти був дома. Я тебе так рідко видаю, мов чужого.

— Чому ж не спиш? Пощо ждеш? Отеє вичікування так мені вже надоїло, що через те саме я втікаю з дому. В тобі життя нема!

— І не може бути! — замітила жінка тихо.

— Чому не може бути?!—трохи не скрикнув Бендер.

— Тихо будь, іще хто почує... Чого ти в Маєрової шукаєш? Чи тобі там приємніше, як дома?

— Я оженився не на те, аби бути невільником твоїм! Не дам собі своєї волі обмежувати.

— І дивуєшся потім, що в мені життя нема, що я сумна... Дитина хора, а ти поза домом...

Стася заплакала гірко. Почувши плач, Мадярка аж зірвалася з місця. Але в сусідній кімнаті зараз плач затих. Донечка справді була небезпечно хора. Ствердив се на другий день лікар, що через цілий тиждень приходив лічити, поки вкінці став непотрібним, бо дитина померла. Сей удар звалив і саму матір із ніг — і вона відлежала три тижні в постелі.

Тим часом по місту пішла знов дуже погана чутка про Вендера і старшу панну Маєрівну. Ні з того ні з сього панна виїхала з міста — ніби до свояків... Мадярка знала всі ті чутки, але перед комісаровою не вирвалася ані з одним словечком. Здавалося їй, що Стася не знає тих поголосів, аж поки не пересвідчилася, що й вона вже довідалася про все.

Прийшла вечором від родичів, упала на софу і заллялася гіркими сльозами. Мадярка прискочила до неї, стала потішати, але не помогла. Комісар був тим часом на пиві...

З того часу Стася чахла, мов та сві чка догоряла. Здоровля її щораз більше ниділо, веселого усміху на лиці її вже не було видко, в'янула, мов

та квітка на морозі. Родичі хотіли її забрати до себе — не згодилася. Лікаря не хотіла і в хаті своїй бачити і сама не зважала на своє здоровля.

— Та-бо ви, пані, не пильнуєтеся самі! — дорікала їй Мадярка, коли та мусила покластися в ліжко.

— Нема для кого шануватися! — відповіла Стася і, закривши очі руками, заплакала: — Боже, боже, чому я за Вронського не вийшла заміж! Я його так зрадила! На маєтки злакомилася!

Мадярка не знала, що відповісти, тілько й собі почала сльози втирати. І вже недовго тішилася Мадярка своєю панею. Стася не хотіла жити і раз у приступі зневіри і розпуки утопилася в ставі. Мадярка була тоді в місті, а Бендер в уряді. Стася вийшла ніби на прохід в огород, що лежав над ставом, і вже більше не вернула. Тіло її віднайшли того самого дня.

Мадярка немов із розуму зійшла по тій пригоді. Не обзивалася ні до кого, побула короткий час коло катафалка, де не пролила ані одної сльози, зібрала свої манатки і перенеслася до власної хати. Але на величавий похорон, який вели руські і польські священики, переконані, що комісарова втопилася в приступстві божевілля, Мадярка прийшла.

Священики відправляють свої молитви над могилою, в яку ще домовини не спущено, а Бендер стоїть між родиною і обтирає сльози. Мадярка стоїть кілька кроків осторонь, згорблена, сперта на свою паличку з мосяжною головкою, але не дивиться на могилу, тілько на Вендера. Поморщена борода і кутики уст дрожать у неї, мов від лихорадки, а очі світяться, мов у кота.

Домовину спускають у яму... Батько і мати Стасі плачуть гірко. Бендер і собі нахилився над могилою та хлипає вголос. Декотрі люди не спускають його з очей і тілько поемі шковуються нишком. Нараз коло самого Вендера являється стара Мадярка, піднімає костистою рукою

палицю і з завзяттям розлюченої дитини в одній хвилі кілька разів оперізує нею плечі Вендера та захриплим голосом кричить:

— А ти, волоцюго! Тепер жалуєш маму, як кладеш в яму! Тепер ніби плачеш, а сам її зі світа зігнав! А ти, котюго, най я в криміналі зігнию, свого не подарую!..

Постала така суматоха, що люди не знали, що почати. Декотрі пани кинулись до Мадярки, вирвали їй палицю з рук

хотіли її просто вести на поліцію, але прискочили інші, ті, що на Вендерові сльози дивилися з глумом, оборонили

старушку, вивели її з кладовища і взяли додому, бо не могла стоять на ногах, так ослабла. .

Блискавицею розійшлася про те чутка по цілім місті. Стара Мадярка зробилася геройкою дня. Всі брали її в оборону, а Вендера на глум... Бендер і не скаржив старої...

Він недовго вже побував у місті Б.; ще місяць не минув, як перенісся до іншого.

* * *

Коли мені сього року на Великдень стара Мадярка оповідала сю свою пригоду, вона на згадку про нещасну Стасю плакала гірко, а коли прийшла мова на се, як вона Вендера вибила, то так озлобилася, так стала бити палицею об землю, якби вдруге мала Вендера перед собою.

Я звів нарочно розмову на веселіші речі. Вона й не замітила, що я зробив се зовсім без хитрості. Було вже щось дитячо наївного в її старечій вдачі.

— Як же вам тепер, бабусю, живеться? — спитав я ще.

— Та чого мені вже до життя потрібно? Хреста і лопати ще мені потрібно! А на що вже тридцять ринських я маю в шпаркасі. А як же вам, паничу, поводиться? Коли женитеся? — І при тих словах вона зараз заспівала своїм тремтячим голосом:

Коби то ся оженити, Коби по свідому, Коби собі не привести Недолі додому!..

— А мій жених, знаєте: старий Дворський,— додала ще, усміхаючись по-давньому,— не хотів на мене чекати, взяв і вмер... Ну, і тепер мені пари не найдете в цілім місті. Треба мені за Дворським вибиратися в дорогу, нема ради...

Сказавши се, вона ще більше згорбилася і, як сиділа на кріслі, так до кількох хвиль заснула. Се вже їй від якогось часу так частіше лучалося, що тут плакала, тут сміялася, а по хвилі вже спала, як дитина. Люди присягаються, що їй до сто літ уже зовсім недалеко...